

SON 5 İLDƏ AZƏRBAYCANDA PUL KÜTLƏSİ VƏ ÜDM NİSBƏTİNİN TƏHLİLİ

UOT 336; 336.11
DOI:10.30546/3006-0346.2024.1.79.166

ZÜLFÜQAR QASIMOV
Bakı Dövlət Universiteti, magistrant

E-mail: zgasimov11@gmail.com

GİRİŞ

Pul təklifi çox mühüm maliyyə göstəricisidir və iqtisadiyyata bir çox cəhətdən təsir göstərir. Təklifin artması insanların daha çox xərcləməsinə nəzərdə tutur ki, bu da iqtisadiyyatda məhsul və xidmətlərə tələbi artırır. Nəticədə yüksək tələbat qiymətlərin qalxmasına səbəb olur. Ona görə də pulun yüksək dövriyyəsi inflyasiyanın yüksəlməsinə səbəb olacaqdır.

Pul təklifi mühüm iqtisadi parametr olduğundan hökumətlər onu daim nəzarətdə saxlayır və tənzimləyir. Buna görə də pulun miqdarını nəzarətdə saxlamaq üçün tez-tez ölçülər. Pul kütləsinin standart ölçülərinə M1, M2, M3 və M4 daxildir.

Təklifin ölçülməsi M0 və ya pul bazasından başlayır. Dövriyyədə olan valyutanın miqdarını, yəni valyuta veksellərini, sikkələri və bank ehtiyatlarını bildirir.

M1 pul kütləsi: “dar pul” da adlandırılan M0 və bankdakı digər yüksək likvidli əmanətləri əhatə edir.

M2 pul kütləsi: Bu, bəlkə də ən çox qəbul edilən ölçüdür, çünki o, bazara çıxarıla bilən qiymətli kağızlara və daha az likvid depozitlərə əlavə olaraq M1-dən ibarətdir.

M3 pul kütləsi: “Geniş pul” kimi tanınan o, M2 və qarşılıqlı fondlar, repo müqavilələri, kommersiya sənədləri və s. kimi pul bazarı fondlarını təşkil edir.

M4 pul kütləsi: M3-dən və adətən kommersiya banklarından kənar bütün digər ən az likvid aktivlərdən ibarətdir.

Pul kütləsi ölkə iqtisadiyyatında valyuta və digər likvid alətlərdir. Ümumi daxili məhsul (ÜDM) müəyyən bir müddət ərzində ölkənin sərhədləri daxilində istehsal olunan bütün hazır məhsul və xidmətlərin ümumi dəyərinin ölçülməsidir. ÜDM ölkənin ümumi iqtisadi sağlamlığının hərtərəfli göstəricisi kimi istifadə olunur [6].

1. Pul kütləsi ölkə iqtisadiyyatında bütün valyuta və digər likvid alətlərə aiddir.

2. Ümumi daxili məhsul (ÜDM) müəyyən bir müddət ərzində ölkənin sərhədləri daxilində istehsal olunan bütün hazır məhsul və xidmətlərin ümumi dəyərini ölçür.

3. Nominal ÜDM pul kütləsi ilə artmağa meyillidir.

4. Real ÜDM inflyasiyaya uyğunlaşdırılmış nominal ÜDM-dir.

Pul kütləsi ilə ÜDM arasındakı əlaqə iqtisadiyyatın qısa və ya uzunmüddətli görünüşündən asılıdır. Nominal ÜDM pul təklifi ilə artmağa meyillidir. “Daimi qiymət”, “inflyasiya ilə düzəldilmiş” və ya “sabit dollar ÜDM” kimi də adlandırılan real ÜDM inflyasiyaya uyğunlaşdırılmış ölçüdür. Real ÜDM-in pul kütləsi ilə aydın əlaqəsi yoxdur. Real ÜDM-ə iqtisadi agentlərin və müəssisələrin məhsuldarlığı təsir göstərir.

Makroiqtisadiyyat nəzəriyyələri qeyd edir ki, pul artımı borc almaq üçün daha çox pulla iqtisadiyyatda faiz dərəcələrini aşağı salmalıdır. Təklifin bu artımı borc pulunun dəyərini aşağı salır. Borc almaq asanlaşdıqda, istehlak və borc vermə dərəcələri yüksəlir. Qısa müddətdə istehlakın, borclanmanın daha yüksək dərəcələri iqtisadiyyatın ümumi məhsulunun və xərclərin və ehtimal ki, ölkənin ÜDM-nin artması ilə əlaqələndirilə bilər.

Artan ÜDM. Ölkənin ÜDM-i iqtisadi məhsuldarlığın və sağlamlığın mükəmməl ifadəsi olmasa da, ÜDM-in daha yüksək səviyyəsi daha arzuolunandır. Ölkənin ÜDM-i onun iqtisadiyyatının ölçüsü haqqında məlumat verir və ÜDM-in artım tempi iqtisadi inkişafın ən yaxşı göstəricilərindən biridir

Ölkədə pul kütləsinin artmasının bir çox səbəbi var, o cümlədən aşağıdakılar [7]:

- Ölkələrin mərkəzi bankları daha çox pul çap edə bilər;

- Banklar likvidlik əmsalını aşağı salmağı və vəsaitlərinin daha böyük hissəsini istehlakçılara və bizneslərə borc verməyi seçə bilərlər;

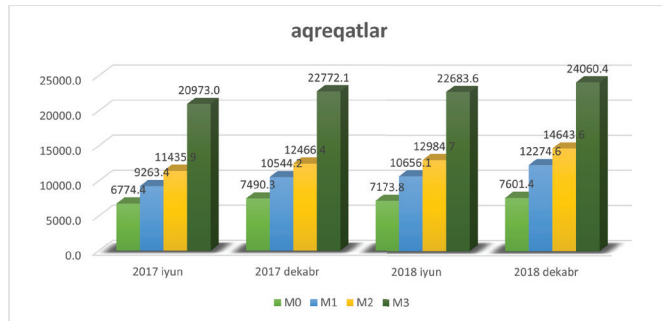
- Mərkəzi bank xarici ehtiyatlarını artırmaq üçün valyutanı xarici valyutalardan alırsa, xaricdən vəsait axını da ola bilər;

- Hökumət həmçinin öz fəaliyyəti ilə, ilk növbədə, dövlət qiymətli kağızlarını almaqla pul kütləsini artırabilir.

Son 5 ili ÜDM və pul kütləsinin təhlili. Azərbaycanda geniş mənada pul kütləsinin (M3 aqreqatı) həcmi 2017-ci ilin dekabrında 22 mlrd. 772,1 mln. manat, pul kütləsi (M2 aqreqatı) isə 2017-ci il dekabrda 12 466,4 mln. təşkil etmişdir. 2018-ci ilin yekununda isə bu nəticələr M3 üçün 24 mlrd. 060.4 mln. manata, M2 isə 14 643,6 mln. manata yüksəlmişdir (qrafik 1) [1].

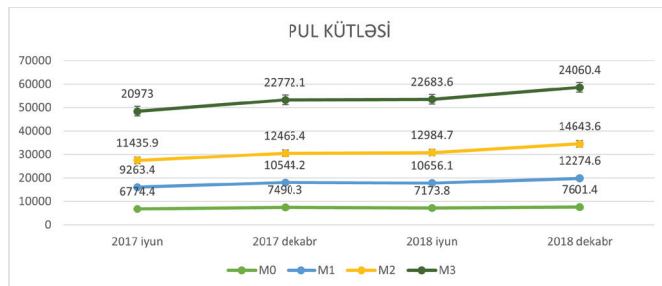
Qrafik 2-də göstəriləyi kimi, M3 və M2 2016-2018-ci illər arasında müsbət yüksəlişə malik olmuşdur.

Qrafik 1: Pul kütləsi, 2017-2018

Mənbə: <https://www.cbar.az/page-42/monetary-indicators>

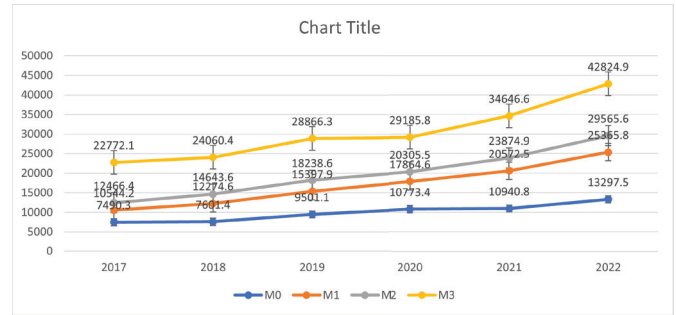
Qrafik 2: Pul kütləsi, 2017-2018

Mənbə: <https://www.cbar.az/page-42/monetary-indicators>

Qeyd olunan illərdə nominal Ümumi Daxili Məhsulun statistik göstəriciləri 3, 4 və 5-ci qrafikdə göstərilmişdir. Qrafiklərə əsasən, Ümumi Daxili Məhsulun həcmi 40,866,632,048 dollar, (102 faiz), 2018-ci ildə isə 40,866,632,048 dollar olaraq 101.5 faiz artım göstərmişdir. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi nominal ÜDM ilə pul kütləsi (M2) arasında müsbət əlaqə vardır və pul kütləsinin artışı ÜDM-də özünü göstərir. Bu, 2017-2018-ci illərdə də özünü göstərir.

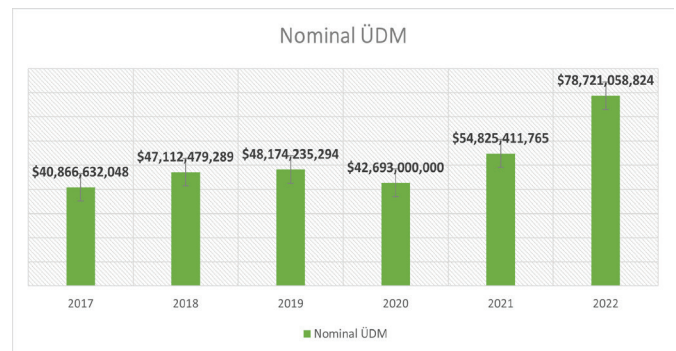
Qrafik 3: Pul kütləsi, 2017-2022

Mənbə: <https://www.cbar.az/page-42/monetary-indicators>

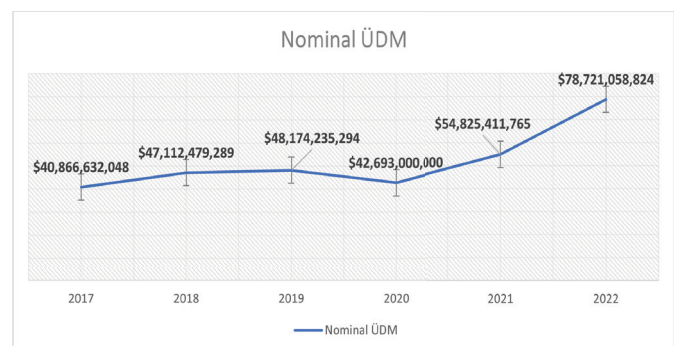
M2 pul kütləsinin həcmi 2019-cu ildə də öz artımını davam etdirmiş, M2 15397.9, M3 isə 28866.3 olmuşdur. 2020-ci ildə isə pandemiyanın təsiri ilə ölkədə pul kütləsində azalma müşahidə edilmişdir. Qeyd edilən bu artıb-azalma qrafiki nominal ÜDM-də də müşahidə edilmiş, 2019-cu ildə həcmi yüksələn ÜDM, 2020-ci ildə düşüşə keçmişdir. Bu da pul kütləsi ilə ÜDM-nin arasındakı əlaqəni bir daha göstərir [2,3].

Qrafik 3: Nominal Ümumi Daxili Məhsul, 2017-2022

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/finance/>

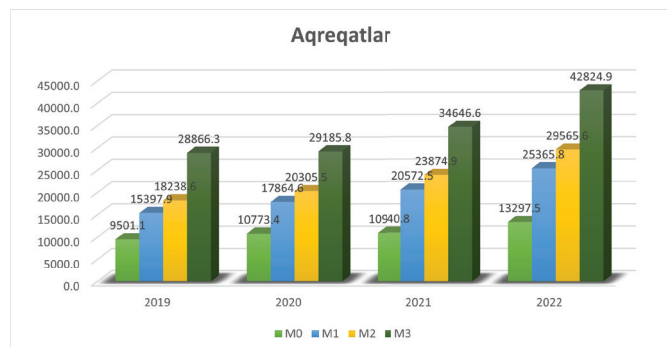
Qrafik 4: Nominal ÜDM, 2017-2022

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/finance/>

2022-ci ildə Azərbaycanda geniş pul kütləsi (M3, nağd pul, müddətli depozitlər, tələb olunan depozitlər və depozitlər) 23,6% artaraq 42 milyard 824,9 milyon manata çatıb ki, bu da rekord göstəricidir. Yalnız 2022-ci ilin dördüncü rübündə pul kütləsi 6,7% artmışdır. 2022-ci ilin iyun ayının 1-nə Azərbaycanda geniş pul kütləsinin (M3) həcmi rekord səviyyəyə – 37.001 mlrd. manata çatıb. Məlumatla görə bu göstərici ötən ay ilə müqayisədə 4%, ötən ilin eyni ayı ilə müqayisədə isə 21.5% artmışdır. 2022-ci ilin iyun ayının 1-nə M2 pul aqreqatı 25.371 mlrd. manat, M1 pul aqreqatı (banklardan kənarında nağd pul və manatla tələb edilənədək depozitlər) 21.888 mlrd manat təşkil etmişdir. Qeyd olunan bu artım ÜDM-də də müşahidə edilmişdir. Qlobal pandemiya dövrünün ən sürətli olduğu 2020-ci illə müqayisədə 2021-ci ildə ÜDM yenidən yüksəlişə keçmiş, 2022-ci ildə isə bu artımın həcmi daha da böyümüşdür. 2021-2022-ci illər arasındakı nominal ÜDM həcmi eyni ilə pul kütləsində də yaşanmışdır [4].

Qrafik 2: Pul aqreqatları, 2019-2022

Mənbə: <https://www.cbar.az/page-42/monetary-indicators>

Mərkəzi Bankın 1 dekabr 2021-ci il tarixinə olan statistik göstəricilərində bildirilir ki, ölkədə hesabat dövrünə dövrüdə 12 004.7 milyon (12.01 mlrd) manatlıq nağd pul kütləsi olmuşdur. Ölkədə geniş mənada M3 pul kütləsi 2021-ci ilin dekabr ayında 33 031.3 milyon manat təşkil etmişdir. Burada 22743.7 mln. manatı M2 pul aqreqatı, 10 287.6 mln. manatı isə qeyri-rezidentlərin və dövlət idarəetmə orqanlarının depozitləri daxil olmadan sərbəst valyutada depozitləri təşkil edib.

Açar sözlər: *Nominal ÜDM, pul kütləsi, artım tempi, iqtisadiyyat.*

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, 2019, №3, yanvar-dekabr, pul siyasəti icmal <https://uploads.cbar.az/assets/b8b99630090eac-66b257cd795.pdf>

2. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı 2020, №3, yanvar-dekabr, pul siyasəti icmal <https://uploads.cbar.az/assets/c14b64062df55c0d18e9ec-3de.pdf>

3. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, 2021, №3, yanvar-dekabr, pul siyasəti icmal <https://uploads.cbar.az/assets/802ee56868fa9e-eb4ddb2b617.pdf>

4. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı 2022 №3 Yanvar-Dekabr, pul siyasəti icmal <https://uploads.cbar.az/assets/8e4def1590ec9c1c-2b0e448f6.pdf>

5. <https://www.cbar.az/page-42/monetary-indicators>

6. <https://www.wallstreetmojo.com/money-supply/#:~:text=M0%20%3D%20Currency%20notes%20%2B%20coins%20%2B,M4%20%3D%20M3%20%2B%20least%20liquid%20assets>

7. <https://www.investopedia.com/ask/answers/070615/what-correlation-between-money-supply-and-gdp.asp#:~:text=The%20relationship%20between%20money%20supply%20and%20the%20GDP%20depends%20on,rise%20with%20the%20money%20supply>

8. <https://www.stat.gov.az/source/finance/>

Zulfugar Gasimov

Baku State University, graduate student

ANALYSIS OF MONEY SUPPLY AND GDP RATIO IN AZERBAIJAN OVER THE LAST 5 YEARS

There are many aspects to the circulation of money in a country. One such aspect is the determinants that influence and accurately measure the supply side of the economy. High-powered money – Cash and its equivalents are high-powered money available in government and bank deposits. Because they are highly liquid, they directly affect the money supply in the economy. Level of commercial bank reserves – The central bank instructs commercial banks to hold a fixed percentage of deposits as a reserve in case of any emergency. Banks lend their excess reserves to consumers, increasing money circulation.

GDP does not indicate a country's standard of living, but GDP per capita measures trends in living standards and whether the average citizen in a country is better off or worse off. When the growth rate of GDP indicates an increase in economic productivity, the value of money in circulation increases. This is because each unit of currency can later be exchanged for more valuable goods and services. Economic growth has a natural deflationary effect, even if the money supply does not decrease.

Keywords: *Nominal GDP, money supply, growth rate, economy*

Зульфугар Гасымов

*Бакинский Государственный Университет,
магистр*

АНАЛИЗ ДЕНЕЖНОЙ ПРЕДЛОЖЕНИЯ И СООТНОШЕНИЯ ВВП В АЗЕРБАЙДЖАНЕ ЗА ПОСЛЕДНИЕ 5 ЛЕТ

Денежное обращение в стране имеет множество аспектов. Одним из таких аспектов являются детерминанты, которые влияют и точно измеряют сторону предложения в экономике. Деньги высокой мощности. Наличные деньги и их эквиваленты — это деньги высокой мощности, доступные на государственных и банковских депозитах. Поскольку они высоколиквидны, они напрямую влияют на денежную массу в экономике. Уровень резервов коммерческих банков. Центральный банк поручает коммерческим банкам держать фиксированный процент депозитов в качестве резерва на случай возникновения чрезвычайной ситуации. Банки предоставляют потребителям свои избыточные резервы, увеличивая денежное обращение.

ВВП не указывает на уровень жизни в стране, но ВВП на душу населения измеряет тенденции в уровне жизни и то, стал ли средний гражданин страны жить лучше или хуже. Когда темпы роста ВВП указывают на увеличение экономической производительности, стоимость денег в обращении увеличивается. Это связано с тем, что каждую единицу валюты впоследствии можно обменять на более ценные товары и услуги. Экономический рост имеет естественный дефляционный эффект, даже если денежная масса не уменьшается.

Ключевые слова: *номинальный ВВП, денежная масса, темпы роста, экономика.*